

KARA MURAD PAŞA

ABDÜLKADİR ÖZCAN

XVI. yüzyıl sonları Osmanlı Devleti'nin başta merkez teşkilâtında olmak üzere hemen her alanda bozulmaya başladığı bir dönemdir. Doğuda ve batıda çok geniş sınırlara ulaşan Devlet-i Aliyye, merkezde ve taşrada başlayan isyanlarla sarsılırken, bunlara dur diyecek rical sıkıntısı içerisindeydi. XVII. yüzyıl başlarında alınan zecrî tedbirlerle geçici de olsa kısmî bir sükûnet sağlanmışsa da, geleneksel cülûs sisteminden ayrılma, daha işin başında olumsuz meyvelerini vermeye başlamıştı. Yeni usule göre tahta çıkan I. Mustafa ile başlayan ehliyetsiz padişahlar dönemi bu asrın ortalarında Sultan İbrahim'le devam etmiştir. Bu arada, çocuk yaşta hükümdar olan IV. Murad ve IV. Mehmed'in saltanatlarının yaklaşık ilk onar yılı yine kaht-ı ricalin had seviyede olduğu dönemler olmuştur.

Merkezdeki iktidar boşluğu saray kadınları ile bunların desteklediği saray ve ocak ağalarıyla doldurulmaya çalışılmış, böylece devlet idarî ve askerî ve malî bunalımlar içine düşmüş, dahilde ve hariçte itibar kaybetmiş İstanbul'da ve taşrada halk perişan olmuştur.

Bizim burada söz konusu etmek istediğimiz şahıs, Sultan İbrahim ve IV. Mehmed dönemlerinin ünlü ocak ağalarından Kara Murad Paşa'dır. Nüfuzu sayesinde yeniçeri ağalığından sadrazamlığa yükselen Murad Ağa Arnavut asıllı olup, babasının adı Mustafa'dır. Öldüğünde 60 yaşlarında bulunduğuna göre, 1595 yılı civarında doğmuş olabileceği söylenebilir. I. Ahmed döneminde (1603-1617) yeniçeri ocağına girdi ve Saksoncu ortasında yetişti¹. Daha sonra odabaşılığa, çok geçmeden de bölük kumandanlığı olan yayabaşılığa geçti. Ardından saksoncubaşı olup, 1638'de Bağdat'ın geri alınması için İranlılar'la yapılan savaşa katıldı, bu sırada büyük kahramanlıklar gösterdi ve zağarcıbaşı unvanıyla bir süre orada kaldı. 1645 yılında kul kethüdası olan Murad Ağa, ocak dahilinde uzun süreden beri terkedilen usul ve âdetleri ihya etti. Çoktandır kallavî destar giymeyen odabaşılıarı uyardı ve ayrıca yine uzun süredir terkedilen, odabaşılıarın divan toplantıları dönüşlerinde ket-

¹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Zeyl-i Ravzatü'l-ibrâr* (basılmamış doktora tezi), haz. Nevzat Kaya, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1990, s. 59.

hüda beyi bir defa Arslanhane önünde, bir defa da Süleymaniye önünde selâmlamaları geleneğini tekrar başlattı². Kara Murad Ağa bu sıfatla yeniçeri ağasına vekâleten bir kısım yeniçerilerle Girit'e giderek³ Serdar Yusuf Paşa'nın maiyetinde Hanya'nın zaptında önemli rol oynadı⁴. Günlerce siperlerde kaldı, Venedikliler'in huruç hareketlerini tüfek ateşiyle püskürttü⁵; çarpışmalar sırasında yaralandı, serdarla birlikte Venedik gemilerinin üzerine gitti⁶, fakat gemiler ortalıkta görülmedi. Çok geçmeden segbanbaşılığa getirilen Murad Ağa⁷ bu sıfatla 1056 yılı başlarında (1646 Şubat) Girit'in kuzeybatı ucundaki koyun içinde bulunan Kisamo Kalesi'nin zaptıyla görevlendirildi ve kısa sürede burayı aldı, 200 kadar da esir getirdi⁸. Grambosa kalesinin zaptında önemli rol oynadı. Deli Hüseyin Paşa'nın emriyle Abokron'da Venedikliler'i mağlup etti, 150 kadar da esir aldı. Deli Hüseyin Paşa'nın Girit serdarı olması üzerine 1056 şaban ayı ortalarından (1646 Eylül sonları) 1058 başlarına (1648 Ocak sonları) kadar Hanya muhafızlığı yaptı⁹, bu sırada segbanbaşılıktan azledildi.

Daha sonra İstanbul'a dönen Murad Ağa Sultan İbrahim'in hal'i hadisesine karıştı. O sıralarda İstanbul, bu padişahın taşkınlıkları yüzünden kötü durumda idi. Sultan İbrahim'in aşırı samur merakı yüzünden Veziriâzam Hezarpâre Ahmed Paşa, devlet ricalinden ve bu arada ocak ağalarından da samur ve anber bedeli talebinde bulunmuştu. Sadece Murad Ağa'dan iki kürk ve 60 kese akçe istenmekteydi. Bunun üzerine ocak ağaları, Kara Murad Ağa'nın etrafında birleşerek bunları vermek istememişlerdir. Naîmâ, babası Serdar Mehmed Ağa'dan naklen, "vecîhü'l-kıyâfe, tavîlü'l-kâme, ocak ağalarının umdesi bir korkunç âdem olup, 500'den ziyâde yarar tevâbii bulunan, yeniçeri ocağının umûmu sözünü tutar biri" olarak nitelediği Murad Ağa, divan tezkiresi getiren başbakı kuluna, "var defterdâr efendiye söyle, ben Girit'ten geldim. İnce perdaht barut ve yağlı kurşundan gayrı nesnem yoktur. Samur ve anberin adını biz ilden iştiriz, görmemişiz. Akçe der isen, deyn ile

² Naima, *Târih*, İstanbul 1281-1283, IV, 111.

³ Kâtib Çelebi, *Fezleke*, İstanbul 1287, II, s. 239'da Murad Paşa'nın Girit'e zağarcıbaşı, s. 242'de ise yeniçeri kethüdası olarak gittiğini belirtmektedir.

⁴ Karaçelebizade Abdülaziz Efendi, *Ravzatü'l-ibrâr*, Bulak 1248, s. 630

⁵ Kâtib Çelebi, aynı eser, s. 257.

⁶ Naima, IV, 160.

⁷ Naima, IV, 171

⁸ gösterilen yer

⁹ Kâtib Çelebi, *Fezleke*, II, 282, 283; *Ravzatü'l-ibrâr*, s. 635.

alıp harc ediyoruz. Bizden selâm eyle, böyle söyle" demiş, başbâki kulunun cevap vermeye kalkışması üzerine ise "çık!" diye bağırarak onu kovmuştur¹⁰.

Hezarpâre Ahmed Paşa'nın ocak ileri gelenlerini düğüne davet edip burada topluca öldürtmek istediğini duyunca¹¹ Murad Ağa kükreyip, "biz âsânlıkla ölmeyüz, gayrı bizden suç gitti" deyip dağıldılar. Daha sonra Kara Murad Ağa'nın evinde toplanan ağalar, topluca Orta Cami'ye giderek burada yaptıkları toplantıda Hezarpâre'nin ortadan kaldırılmasını kararlaştırdılar. Murad Ağa'yı şeyhülislâma gönderip, onu da oraya getirdiler. Şeyhülislâmın, can ve mal güvenliğinin kalmadığını söylemesi üzerine Kara Murad Ağa: "Behey efendi, bu işler cümle sizin sükûtunuz ve adem-i ittifakınız ile bu mertebeye gelmiştir. Yoksa bunun çaresi görülmek emr-i sehldir. Hemen siz ulemâyı cem' ve Sultan Mehmed Camii'ne buyurun. Bu gâile bertaraf olmadıkça cem'iyetimiz münhal olmak muhâldir" deyip gitti. Bunun üzerine şeyhülislâm ve ulema Fatih Camii'nde toplanmaya başladılar. Bir süre sonra ocak ağaları ve oda zabıtları da oraya geldiler. Murad Ağa burada da bir konuşma yapıp, "bu bâbda sipâh tâifesine muhtâc değîlüz. Anları karışdırmamak dahi olur" dedi. Fakat bazı ağaların itirazı üzerine sipahiler de çağrıldı. Vezirâzam Hezarpâre Ahmed Paşa da davet edildiyse de, âkıbetini tahmin ettiğinden o kaçmıştı. Bu defa padişah'tan istendi. Sultan İbrahim ise, "sadâret-den azlettim, dâmâdım, nice vereyim" dedi. Sonunda yakalanan Ahmed Paşa parçalanarak öldürüldü, ardından Sultan İbrahim tahttan indirildi, bir süre sonra öldürüldü ve yedi yaşındaki IV. Mehmed cülûs ettirildi.

Karışıklıklar esnasında Rumeli Kazaskeri Mülakkab Mustafa Efendi'nin öldürülmesine kızan Murad Ağa, "ulemâ paralandığına rızâmız yokdur ve bizden olmamıştır" diyerek tepkisini göstermiştir¹². IV. Mehmed'in cülûsunu müteakip 17 Aralık 1648'de yeniçeri ağalığına yükseltildi¹³, çok geçmeden vezir yapıldı ve paşa unvanını aldı. Sultan İbrahim taraftarlarının sipahileri kıskırtarak ayaklandırmaları üzerine, hal' olayına karışanlar yeniçerileri onların üzerine sevk etmek zorunda kaldılar. Sultan İbrahim'in öldürülmesinde rolü bulunan Murad Paşa, Vezirîâzam Sofu Mehmed Paşa'nın ocak ağalarından Sarı Hüseyin Kethüda'yı öldürtmesi üzerine vezirîâzama kin bağlamıştı. Bu

¹⁰ Naima, IV, 296.

¹¹ aynı eser, IV, 298.

¹² aynı eser, 318.

¹³ *Fezleke*, II, 339; Abdi Paşa, *Vekayinâme*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Koğuşlar, nr. 915, 4b.

kinin asıl sebebi ise, Sofu Mehmed Paşa'nın sık sık işlerine müdahale eden Büyük Vâlide Kösem Sultan'ı öldürtmek istemesiydi. Gelişmelerden Kösem Sultan'ı haberdar eden Murad Paşa, valideyi himayesi karşılığında ondan sadrazamlık sözü almıştı.

İLK SADARETİ

Ağalarla arası iyice açılan Sofu Mehmed Paşa, birer bahane ile onları İstanbul'dan uzaklaştırmanın yollarını arıyordu. O sıralarda patlak veren Gürcü Nebi ayaklanmasını ancak Yeniçeri Ağası Murad Paşa'nın basturabileceğini söyleyerek, onun hemen İstanbul'dan çıkıp gitmesini emretti. Bu konuda kendisini ulema da destekliyordu¹⁴. Ancak, o esnada Kaptanıderya Voynuk Ahmed Paşa'nın kumandasındaki Osmanlı donanmasının Foça önlerinde Venedikliler'e yenilmesi, gevşekliğine hamledilen veziriâzamın görevinden alınmasına sebep oldu. Küçük padişah 23 Mayıs 1649 tarihinde veziriâzamlık mührünü, daha önce Girit'te başarılı hizmetlerde bulunmuş olan Kara Murad Paşa'ya verdi¹⁵. Bu tayinde Büyük Valide Kösem Sultan'ın önemli rolü olmuştu¹⁶. Yeni veziriâzam, kazaskerlere ve ulemaya hitap ile: "Efendiler, ulemâ içinde nice cühelâ yüksek mertebelere çıkmışlar, nice âlim ve müstehiklar metrûk ve bi-i'tibar kalmışlar. Ba'de'l-yevm bunlara ilm ü fazllarına göre tevcih-i merâtib olunsun" diyerek, işe önce ilmiye sınıfından başladı. Ancak konağı olmadığından, hükümet işlerini bir süre Ağakapısı'ndan yürüten Kara Murad Paşa¹⁷, Gürcü Mehmed Paşa sarayına taşınmak istemiş, fakat karısı Latifzâde buna râzı olmayınca Paşa'yı Erzurum beylerbeyliğinden almıştır. Kadırgalimanı'ndaki Siyavuş Paşa Sarayı denilen konağa taşınması söz konusu olmuşsa da¹⁸, Murad Paşa bir ara Atmeydanı'ndaki İbrahim Paşa Sarayı'na taşınmak istemiş ve nihayet Cigalazâde Mahmud Paşa'nın meskeni olan Eski Murad Paşa Sarayı'nı günde bir altına kiralamış ve teberru ile binasına başlamıştır. Kendisi ise Davud Paşa Sarayı'na taşınmıştır. Burası daha sonra Ferhad Paşa Sarayı olarak anılmıştır¹⁹.

¹⁴ Naima, IV, 398-399.

¹⁵ Karaçelebizâde, *Zeyl-i Ravzatü'l-ibrâr*, s. 41; *Fezleke*, II, 344; Abdi Paşa, 6a

¹⁶ Naima, VI, 75.

¹⁷ Vecihi, divan toplantılarının üç gün burada yapıldığını yazmaktadır, *Târih* (neşreden: Buğra Atsız), Münih 1977, s. 43b; Naima, IV, 404.

¹⁸ Ahmed Refik Bey, Murad Paşa'nın Siyavuş Paşa Sarayı'nı 30 bin kuruşa satın aldığını ve yanına büyük bir saray yaptırmaya başladığını yazmaktadır, *Ocak Ağaları*, İstanbul 1931, s. 3 vd.

¹⁹ Naima, IV, 406

9 Cumâdelülâ 1059 (21 Mayıs 1649)'da başlayan sadaretinin ilk haftalarında Murad Paşa, Bulgurlu'ya kadar gelen Celâlî eşkiyasından Gürcü Nebi ayaklanmasıyla uğraştı. Önce bu şakî liderine nasihatnâmeler gönderdi. "Düşmanı olan Sofu Mehmed Paşa'nın hakkından gelindiğini, daha ne istediğini, etrafındakileri dağıtmasını" söyledi. Abdünnebi ise, "Sultanahmed Camii Vak'ası'nda pek çok yoldaşının öldürüldüğü, namazlarının bile kılınmadığı, şeyhülislâmın hâlâ hakkından gelinmediği" cevabını verdi. O sıralarda Bolvadin taraflarında da Katurcıoğlu Mehmed isyan halindeydi ve bir süre sonra o da Gürcü Abdünnebi'ye katılmış²⁰, hatta Kazzaz Ahmed de isyana destek vermişti.

İstanbul'da Bektaşî ileri gelenlerinin de katıldığı toplantıda, sadrazam ve valide sultanın fikriyle Şeyhülislâm Abdürrahim Efendi azledildi. Bu arada çocuk padişahın Kara Murad Paşa'nın kucağında sünneti gerçekleştirildi²¹. Daha sonra Murad Paşa Sancak-ı Şerif'i alarak Üsküdar yakasına geçti ve yanındaki kuvvetlerle Çamlıca yolu kenarında konuşlandı²². Âsi lideri Gürcü Nebi sadrazama gönderdiği mektupta, Şeyhülislâm Abdürrahim Efendi'nin ve oğlunun öldürülmesi talebinden vaz geçtiğini, azlinin yeterli olduğunu, yeniçerilerle bozuşmak istemediğini, kendisine Türkmen ağalığının tevcihini istiyordu²³. O sırada Murad Paşa'nın Gürcü Nebi ile dost olduğu şayiaları çıkarılmıştı. Yapılan istişare toplantısında bu istekler kabul edilmek üzere iken, Katurcıoğlu ve Kazzaz Ahmed'in Bursa taraflarında eşkiyalıklara başlamaları yüzünden Gürcü Nebi ile savaşa karar verildi. Sadrazam kumandasındaki kuvvetler Bulgurlu'ya doğru ilerlediler. Bu arada Murad Paşa Çamlıca tarafında hendekler kazdırıp toplar yerleştirdi. O sırada Katurcıoğlu ve Kazzaz Ahmed'in kuvvetleri de Gürcü Nebi'ye iltihak etmişti. Gürcü Nebi 800 atlı ile Kazzaz'ı İzmit'te bıraktı. Katurcıoğlu'nu 400 kişiyle ileri gönderdi. Katurcıoğlu, tabyasını orman içinde kurmuştu. Burada yapılan kanlı çarpışmalarda 500-700 arasında Osmanlı askeri öldü²⁴. Ancak, âsilerin bir ara gösterdikleri tereddütten yararlanan Murad Paşa hücumuna geçti ve yeniçeriler Gürcü Nebi kuvvetlerini dağıttı. Murad Paşa her âsi başı için askere ödül vaat

²⁰ aynı eser, IV, 412-413.

²¹ Abdi Paşa, 7a, 8a.

²² aynı eser, 16a ●

²³ gösterilen yer.

²⁴ Mehmed Halife, *Târih-i Gilmâni* (haz. Ömer Karayumak), İstanbul, tarihsiz, s. 57; Naima, IV, 420; Ersen Bulam, *Kara Murad Paşa* (lisans tezi, 1961), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Seminer Kitaplığı, nr. 122.

etmişti. Fakat askerlerin, para için arkadaşlarının başlarını getirdiğini düşünce bundan vazgeçti²⁵. Birkaç gün sonra âsiler firar ettiler²⁶. Böylece Murad Paşa kısa sürede isyanı bastırmaya muvaffak oldu²⁷ ve bu başarısı samur kürk ve değerli hıl'atle taltif edildi²⁸. Daha sonra Murad Paşa'nın şefatiyle Kaurcıoğlu affedilmiştir²⁹.

Böylece makamını sağlamlaştıran Kara Murad Paşa, önceleri mecburen ocak ağalarıyla iş görmeye, bu arada zevk ve safâya dalıp israfata başladı. Hatta bu hareketleri bizzat padişah tarafından, "ben seni bağ ve bahçelerde ış ü işrette olmak için mi vezir eyledüm? Umûr-ı memleket ile bir hoşca takayyüd eyle. Bir daha ayyaşlığın işitmeyeyüm. Yoksa senin başını keserüm" sözleriyle azarlanmıştır³⁰.

Ocak ağaları arasında en nüfuzlusu Kul Kethüdası Çelebi Mustafa Ağa idi. Veziriâzam, Büyük Valide Kösem Sultan, Kethüda Bey ise Küçük Valide Turhan Sultan tarafından destekleniyordu. Bu yüzden devlet adamları, Büyük ve Küçük valide taraftarları diye ikiye ayrılmışlardı. Ocak kethüdasının Turhan Sultan'a bildirmesi ile bazan veziriâzama sert ve tehdit edici hatt-ı hü-mâyunlar geliyordu. Murad Paşa, kul kethüdasını devlet işlerine çok karışmasından dolayı Budin beylerbeyliği ile İstanbul'dan uzaklaştırmak isteyince, Çelebi Mustafa Ağa bir Divan günü 300 sipahi ile veziriâzama öldürtmek istemiş, fakat Murad Paşa bunu öğrenip Divan'a gitmeyerek hayatını kurtarmıştır. Ocak ağalarının Kethüda Bey'i desteklemeleri üzerine Murad Paşa'nın öldürülmesi kararlaştırılmış, ancak bu ağaların nüfuzlularından Bektaş Ağa, öldürülmesi yerine sadareten azlettilmesinin daha uygun olacağını söylemiş ve onları ikna etmiştir. Bektaş Ağa bu arada Murad Paşa'ya haber göndererek mührü geri vermesini ve böylece hayatını kurtarmasını bildirmiştir. Onun bu ikazı üzerine 7 Şaban (5 Ağustos) cuma günü padişahın huzuruna çıkan Murad Paşa, "Şevketlü Hünkârım, bir memlekette dört veziriâzam olmaz, işte mührün, bir kuluna dahi ver. Ben kuluna dahi bir nân-pâre ihsân eyle, duâna meşgul olayım. Ammâ zinhâr mührü yeniçeri ocağın-

²⁵ Nâima, IV, 422

²⁶ *Fezleke*, II, 346 vd.

²⁷ Şeyhî Mehmed, *Vekayîü'l-fudalâ* (neşreden: Abdülkadir Özcan), İstanbul 1989, I, 585

²⁸ Abdi Paşa, *Vekayinâme*, 17a

²⁹ Vecihi, 36b; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, İstanbul 1314, III, 81.

³⁰ Nâima, V, 16.

dan kimseye verme, Yoksa zevâl-i devletinize sebep olur" diyerek tavsiyede bulunmuş ve mührü teslim etmiştir³¹.

BUDİN VALİLİĞİ

İstifası kabul edilen Kara Murad Paşa, kendi isteği üzerine Budin beylerbeyliğine getirilmiş³² ve hemen İstanbul'dan ayrılmıştır. Bu arada bazı adamları da sürgün edilmişlerdir³³. Abdi Paşa, yerine vezirîâzamlığa getirilen Melek Ahmed Paşa'yı Murad Paşa'nın tavsiye ettiğini belirtmektedir³⁴. Böylece İstanbul'daki siyasî karışıklık ve entrikalardan kurtulan Murad Paşa, belki hayatını da kurtarmış oldu. O, bu ilk sadrazamlığı döneminde, âkıbetinden endişe etmediğinden cömert davranmış, böylece fuzuli masraflar artmış, devlet giderleri gelirlerin çok üstüne çıkmıştır. Kendisine verilen caizelerle zenginleşen Murad Paşa müsadereye de maruz kalmamıştır. Budin valiliği sırasında burada saraylar inşasıyla meşgul iken, merkezdeki ocak ağaları İstanbul'u perişan duruma düşürmüşlerdir³⁵.

KAPTANI DERYALİĞİ, GİRİT SEFERİ VE VEZİRİÂZAM DERVİŞ MEHMED PAŞA İLE ARASININ AÇILMASI

Dört yıl kadar sonra Budin beylerbeyliğinden alınan Kara Murad Paşa, kaptanı deryalığa tayin edilmek üzere İstanbul'a çağrıldı. Bu husus Kapı Kethüdası Karagöz Mehmed ile Reisülküttap Şamizâde arasında şiddetle tartışılmıştı³⁶. Nücum ilmîne inanan Murad Paşa, Münecim İsmail'in uygun görmesiyle 5 Muharrem 1064 (26 Kasım 1653) tarihinde şehre girdi ve aynı gün kaptanı deryalığa getirildi³⁷. Devlete en yararlı hizmetlerini bu görevi sırasında yaptı. Bir süredir Venedik donanması Çanakkale Boğazı'nı kapatmış ve bu yüzden Girit'teki gazilere yardım yapılamamaktaydı. Murad Paşa donanma giderleri için Vezirîâzam Derviş Mehmed Paşa'dan para talep etti, fakat alamadı. Önemli ölçüde kendi kesesinden harcıyarak hazırladığı donanmada, içleri savaşçı dolu yedi adet Trablusgarp gemisi de bulunuyordu.

³¹ Vecihi, 36b; *Fezleke*, II, 361-2.

³² Abdi Paşa, 9a.

³³ Naima, V, 21.

³⁴ *Vekayinâme*, 9a; *Fezleke*, II, 362.

³⁵ Mehmed Halife, s. 57; Ahmed Refik, *Ocak Ağaları*, göst.yer.

³⁶ Naima, V, 362.

³⁷ *Fezleke*, II, 392; Vecihi, 57b. Abdi Paşa, kaptanıderyalığa 4 Muharremde getirildiğini yazmaktadır, 16b.

Gemi ricali ve Trablusgarp dayıları Tersane'de Sultan IV. Mehmed'in huzuruna çıktılar. Padişah, verdiği yazılı emirde, donanma ihtiyaçlarının giderilmesini emretmişti. Ancak, Tersane Kethüdası Cigalazâde Mustafa, istenen malzemeyi yarı yarıya eksik, topların da sakat olanlarını vermekle, hatta dayılara tahsis edilen maddî ihсанların yarısına el koymakla bazı tartışmalara ve dedikodulara sebep oldu. Eksik mühimmatı geri gönderen Trabluslu denizciler durumu kaptanpaşaya yansıtmadılarsa da, sonunda padişahın devreye girmesiyle eksikler giderildi. Bu arada bütün bahriye askerleri sefere çağrıldı. Daha sonra Murad Paşa donanma ile Gelibolu'ya gitme emri aldı. Ancak, eski bir veziriâzam olarak, Derviş Mehmed Paşa'ya akran muamelesi yapması ve defterdardan doğrudan bazı isteklerde bulunması; Derviş Mehmed Paşa'nın da kendi kesesinden harcamasını söylemesi veziriâzamlar arasının açılmasına sebep olmuştu³⁸. Murad Paşa, kendi malından harcamalar yaptığını, ancak parasının tükendiğini, kendi sadrazamlığı döneminde donanma kaptanının istediklerini vermeye özen gösterdiğini söyledi. Fakat tartışmalar uzamış, hatta sadrazam, Murad Paşa'ya Sultan İbrahim'in hal'i ve katli meselesindeki rolünü ima etmişti. Orada bulunan defterdardan da red cevabı alan Murad Paşa, veziriâzamların son sözlerinden endişeye kapılmış ve iç ağalarından Lala İbrahim Ağa'ya haber gönderip, kendisine göz-kulak olunmasını istemişti³⁹. Derviş Mehmed Paşa, Girit Serdarı Deli Hüseyin Paşa'yı kaptanıderya yapmak istediye de, kendisine onun Murad Paşa'dan sert olduğu hatırlatılınca bundan vazgeçmiştir.

Donanmanın hareketinden önce Murad Paşa başkanlığında yapılan meşveret toplantısında Venedik'e karşı muzaffer olunması için yapılması gerekenler görüşüldü. Trablus Kalyonlar Kaptanı Küçük Mehmed yaptığı konuşmada, Barbaros Hayreddin Paşa zamanındaki savaş düzenine geçilmesini, yani donanmanın önüne çarhacı gemiler konularak hücumla bunlarla başlanılmasını teklif etti. IV. Murad devri kaptanıderyalarından Cafer Paşa 1043 (1633-34) yılında Kesendere Körfezi'nde düşman gemilerine başardadan saldırarak bu usulü başlatmış, fakat başarılı olamamış, gemisi yanmış, kendisi ise büyük tehlike atlattı. Padişahın da onayından sonra ilk stratejinin uygulanması kararlaştırıldı⁴⁰.

³⁸ Naima, V, 390.

³⁹ Aynı eser, V, 396 vd.

⁴⁰ Aynı eser, V, 385

Kaptanıderya Kara Murad Paşa kumandasındaki donanma 22 Cumâdelâhire 1064 (10 Mayıs 1654) günü Gelibolu'ya hareket etti⁴¹. Donanmada ayrıca 250 tüfekli asker ile Maraş Beylerbeyi Seydi Ahmed Paşa; Karahisar-ı Şarkî sancağı sipahileri⁴²; Sivas eyaleti askeri ile beylerbeyisi Tavukçu Mustafa Paşa ve turnacıbaşı kumandasında 4500 yeniçeri bulunmaktaydı⁴³. Donanma Bozcaada'da Mısır gemileriyle buluştu. Çanakkale Boğazı'ndan çıktuktan sonra, Serviburnu denilen yerde 16 büyük gemi, sekiz kadirga ve iki kalyondan oluşan Giuseppe Dolfin kumandasındaki Venedik donanmasıyla karşılaştı. Yapılan istişarede savaş kararı alındı. Savaşta, Trablus kalyonları başkaptanı Küçük Mehmed'in planı uygulanacaktı⁴⁴. Önde Trablus kalyonları, bunun ardında İstanbul kalyonları, daha geride altı adet mavna saf oldu. 40 çektiri ise en geride iki saf halinde yer almıştı. Saflar arasında ise kaptanpaşa baştardası yer aldı. Daha önceden yola çıkan eski kaptanıderyalardan Ali Paşa Bozcaada'daki gemilerle düşman donanmasının arkasına geçti. Bu arada Midilli ve Sakız adalarında bulunan bey gemilerinin kaptanları ile, Tunus'tan gelen gemilerin kaptanlarına haberler gönderildi ve donanmaya katılmaları istendi⁴⁵. Hepsî gelince 13 Mayıs 1654 günü sabah namazından sonra Osmanlılar hücumla geçtiler.

Osmanlı donanmasının Girit'e gideceğini zanneden ve hücum ihtimalini düşünmeyen Venedikliler savaşa pek hazırlıklı değillerdi. Yukarıda denildiği gibi, Giuseppe Dolfin kumandasındaki Venedik donanması iki büyük, sekiz hafif kalyon ve çeşitli türde 16 yelkenliden oluşmaktaydı⁴⁶. Daha savaşın başında Trabluslular'ın, sözlerinde durmayıp Bozcaada'ya çekilmelerine rağmen ikindiye kadar altı saat süren savaşta⁴⁷ Osmanlılar galip geldi. Zaferin kazanılmasında, teamüle uymayarak başında fes, elinde ok ve yay, levend kıyafetiyle baştarda yerine firkateyne binerek sürekli Osmanlı gemileri arasında dolaşan; savaşçılara istimâletler verip, yaralıları ihsanlarda bulunan; geri çekilenlere ise ok atıp cenge sevkeden Kaptanıderya Kara Murad

⁴¹ *Tuhetü'l-kibâr*, s. 130'da hareket tarihi 21 cumâdelâhire olarak verilmektedir. Abdi Paşa ise hareket tarihini 22 cumâdelâhire şeklinde vermekte ve donanmadaki çekirme sayısını 44, burton adedini ise 23 göstermektedir, *Vekayinâme*, 19a.

⁴² Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Ruus Kalemî, nr. 1526, s. 238.

⁴³ Naima, V, 386.

⁴⁴ Abdi Paşa, 20b.

⁴⁵ Aynı eser, 20a, 20b.

⁴⁶ Ersin Gülsoy, *Girit'in Fethi ve Adada Osmanlı İdaresinin Tesisi (1645-1670)* (basılmamış doktora tezi), M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1997, s. 88-89.

⁴⁷ *Tuhfetü'l-kibâr*, s. 130.

Paşa'nın büyük rolü olmuştu⁴⁸. Venedik donanması 18 gemiyle İmroz'a doğru çekildi. Venedikliler sekiz kalyon kaybetmiş, 3000 maktul ve 800 kadar da esir vermişler; bu arada amiralleri Francesco öldürülmüş, oğlu ve kâtipleri esir edilmiştir. Osmanlılar ise 400-500 kadar şehit vermişlerdir.

Daha sonra Murad Paşa Eski İstanbul denilen yere geldi ve burada donanmaya Tunus ve Mısır kalyonları iltihak etti. Ardından Bozcaada'ya gidildi ve buradaki Poyraz Limanı'nda üç gün kalınarak şehitler defnedildi. Bu arada gemiler tamir edildi ve yine burada sözlerinde durmayan Trabluslu kaptanlar sorguya çekildi, azarlandı⁴⁹ ve yüzlerine tükürüldü. Onlar da özür dilediler. Murad Paşa, kethüdası Karagöz Mehmed Efendi'yi zaferi bildirmek üzere İstanbul'a göndererek para ve mühimmat talebinde bulunmuş; kendisine barut, 500 yeniçeri, 500 cebeci, 500 topçu olmak üzere 1500 kadar asker; 30-40 kese akçe ile bazı mühimmat gönderilmiştir⁵⁰.

Birkaç gün sonra Bozcaada'dan hareket eden Kaptanıderya, Venedik donanmasının peşinden gitti ve Sakız'a vardı. Donanmaya burada 11 Cezayir kalyonu gelip iltihak etmiştir⁵¹. Burada bulunan Mühürdarpaşa Bahçesi'nde meşveret yapıldı, Trabluslu gemicilerden kaçmayacaklarına dair güvence alındı, Murad Paşa reislere hıl'atler giydirdi. O sıralarda Venedik Cumhuriyeti'nin de 18 çekürü, altı mavna, iki burton gönderip, yeni bir donanma kumandanı tayin ettiği haberi geldi. Osmanlı donanması Sakız'dan Eskiada'ya, oradan da Eğriboz tarafına hareket etti. Foça, Mora sahilleri ve Eğriboz'a uğrayan Murad Paşa, düşman gemilerinin Değirmenlik'te (Milo, Milos) olduğunu öğrenince İstendil'e döndü. Değirmenlik önünde büyük bir Venedik kalyonu ve çok sayıda esir ele geçirildi. Kaptanpaşa'nın emriyle Seydi Ahmed Paşa kumandasında bir grup denizci donanmadan ayrıldı ve İstendil (Tenos) adasına çıkarak burayı iki gün yağmaladı⁵². Değirmenlik adası önlerinde 26 Recep 1064 (12 Haziran 1654) günü Venedikliler'le daha küçük çapta ikinci bir çarpışma olmuş, fakat akşama doğru iki donanma ayrılıp bir tarafa gitmiştir. Mağrib gemileri bu defa da cenge yanaşmamışlardır. Bu arada Seydi Ahmed Paşa kumandasındaki bir grup gemi düşman donanması içine dalmış, rüzgâra kapılarak Menekşe taraflarına gitmiştir.

⁴⁸ *Tuhfetü'l-kibâr*, s. 130; Abdi Paşa, 19b; Naima, IV, 391; Şeyhî, I, 588.

⁴⁹ Abdi Paşa, 21b.

⁵⁰ Naima, V, 403; Hammer, *Devlet-i Osmaniyye Tarihi* (trc. Atâ Bey), İstanbul 1338, X, 220.

⁵¹ *Tuhfetü'l-kibâr*, s. 131. Abdi Paşa Tunus ve Mısır kalyonlarının da donanmaya Sakız'da katıldığını yazar, vr. 20a.

⁵² *Tuhfetü'l-kibâr*, s. 131.

Murad Paşa daha sonra Sakız'a oradan da Foça'ya çekildi. Burada yapılan divan toplantısında, savaşa katılmayan Cezayirli, Tunuslu ve Trabluslular muaheze edildi ve "gayret-i dîn-i İslâm bu mudur?" denilerek azarlandılar. Mağribli gemiciler de, gemilerinin çok pahalıya mal olduğunu, geçimlerini bu gemilerle sağladıklarını söyleyerek kendilerini savundular. Bunun üzerine Murad Paşa onların kalyonlarını ve mavnalarını Foça limanında bırakıp, 40-50 kadar çektiri ile Çuka adasını vurmak için yola çıkmış iken vazgeçti ve tekrar İstendil adasına çekildi. Burası 26 Şaban (6 Temmuz) günü ikinci defa yağmalandı. Kaptanpaşa Eğriboz'a uğradıktan sonra kalyonları ve mavnaları burada bırakıp, 50 kadar forsa kadırgası ile Rumeli kıyılarında dolaşmış, fakat Venedik donanmasına rastlamamıştır. Bu arada Selanik'e de uğrayan Murad Paşa son olumlu gelişmeleri İstanbul'a yazıp kethüdasını yine mühimmat ve para talebiyle göndermiştir. Kaptanıderya'nın bu sık isteklerinden bıkan Veziriâzam Derviş Mehmed Paşa, gelen Kethüdayı azarlayıp tehdit edince, o da korkusundan bir daha donanmaya dönmemiştir.

Sakız adasında donanmaya beş Tunus kalitesi daha katıldı. Kara Foça'da gemiler yağlandıktan sonra Midilli, İmroz ve Selanik'e giden donanma Koloz ve Üsküroz üzerinden 14 Şevval (28 Ağustos) günü tekrar Sakız'a geldi ve burada Mağrib gemileri serbest bırakıldı; üç gün sonra da Girit'e hareket edildi. Yolda bazı Venedik gemileri zaptedilerek, Zilkade başında (Eylül ortaları) Rodos'a gelindi, bu arada Meis adası taraflarında birkaç korsan gemisi ele geçirildi. Murad Paşa top ve tüfek şenlikleriyle geldiği Kandiyeli limanında⁵³ Deli Hüseyin Paşa ile görüştü, buraya bir miktar mühimmat ve cephane bıraktı. Üç dört saat sonra vedalaşıp Rodos, Sisam, Sakız güzergâhından İzmir'e geldi ve Kurban Bayramı'nı burada geçirdi. Gelibolu'da derya beylerine izin verdi⁵⁴ ve 20 Zilhicce 1064 (1 Kasım 1654) tarihinde birkaç korsan ve tüccar gemisi ve 800 kadar esirle İstanbul'a döndü⁵⁵.

Sultan IV. Mehmed tarafından kutlanan Kara Murad Paşa salı günü, alınan esirlerin beşte biri olan 180 kadar esirle divan'a gelmiş ve Padişahın, "gazân mübârek olsun lala" hitabına mazhar olmuş, o da "gazâ pâdişâhımdır" sözleriyle karşılık vermiş ve büyük iltifatlara mazhar olmuştur⁵⁶. Ezcümle, üst

⁵³ Aynı eser, s. 132.

⁵⁴ Abdi Paşa Mağrib gemilerine Sakız'da izin verildiğini yazmaktadır, *Vekayinâme*, 21a

⁵⁵ *Fezleke*, II, 393; *Tuhfetü'l-kibâr*, s. 132; *Zeyl-i Ravzatü'l-ibrâr*, s. 223-225, 228, 230-231.

⁵⁶ Abdi Paşa, 19b-21b.

üste üç samur kürkle taltif ve kaptanı deryalığı ibka edilmiş⁵⁷, bu arada ricasıyla öteki derya ricali de makamlarında bırakılmışlardır. Ancak, Osmanlı geleneğine göre devlet hizmetleri genellikle bir yıl olduğundan, buna güvenerek câizelerini önceden ödeyen bu mevkilerin yeni namzedleri açıkta kalmışlar, bu da başta Veziriâzam Derviş Mehmed Paşa olmak üzere, birçok yetkiliyi zor durumda bırakmıştır⁵⁸.

KARA MURAD-İPŞİR MUSTAFA REKABETİ

Felç olan Derviş Mehmed Paşa'nın yerine, veziriâzamlığa bunun tavsiyesiyle Halep Valisi İpşir Mustafa Paşa getirilmişti. Ancak yeni veziriâzamanın Anadolu'daki karışıklıkları bastırma bananesiyle uzun süre İstanbul'a gelmemesi, hakkında bazı dedikoduların çıkmasına sebep oldu. Saraydaki muşahip ağalar mal ve mevkilerinden olacakları endişesiyle İpşir yerine Defterdar Moralı Mustafa Paşa'yı sadrazam yaptırmanın yollarını arıyorlardı. Saray ağalarının desteğine güvenen Moralı harekete geçerek sadaret mührünün kendisine verilmesini söyleyince, İpşir'i sevmemesine rağmen hemen saraya giden Murad Paşa padişahın huzuruna çıktı ve yer öpüp, "saâdetlü pâdişâhım, bu bâbda zinhâr re'y-i mümzâdan rücû etmeyesiz. Ve bu makule sözleri pâdişâhıma ilka edenlere, ben lalamı götürürüm, mühre nâil olanlarda isyân olmaz, deyüp tahvil-i hâtemden ihtirâz buyurasız. Ve elbette lalanız gelür, geleceğine ben müte'ahhidim. Ol taşrada iken sadâreti âhara tevcih ederseniz, vuku'undan ihtirâz olunan fitne-i melhûza ol zaman zuhür etmek muhtemeldir. Zira kişi me'yûs olmadıkça efendisine gayra su-i kasd eylemez" diyerek⁵⁹ sadâret değişikliğini engelledi. Ayrıca gönderdiği mektupla bu olaydan İpşir'i haberdar etti. Böylece kendisinin de talip olduğu sadaret makamı için büyük bir isyanın çıkmasını önledi. Ancak, gittikçe İstanbul'a yaklaşmakta olan İpşir Mustafa Paşa'dan çekinen rakipleri tekrar harekete geçip, Defterdar Moralı'nın sadrazamlığı için faaliyetlerini hızlandırmışlardı. Padişahın huzurunda şeyhülislâm, sadaret kaymakamı, kaptanıderya ve bazı devlet adamlarının katıldığı bir meşveret toplantısı yapıldı. Burada IV. Mehmed, şeyhülislâma ve sadaret kaymakamına, İpşir'in bazı kötü niyetlerinin bulunduğunu, bu yüzden mührü defterdara vermek istediğini söyledi ve fikirlerini sordu. Onların, "en iyisini pâdişâhımız bilir" demeleri üzerine, aynı suali Kara Murad Paşa'ya sordu. Kaptanıderya pervasızca, "İpşir'in dü-

⁵⁷ *Fezleke*, II, 394-5.

⁵⁸ *Naima*, V, 407; *Hammer*, X, 227.

⁵⁹ *Naima*, VI, 17-18.

rüst biri olduğunu, İstanbul'a yaklaştığını ve birkaç gün içinde gelebileceğini; bazı garazkârların sözleriyle azlinin uygun olmayacağını, Anadolu'nun karışıklıklar içinde kalacağını, mutlaka gerekliyse azlinin ancak huzura geldikten sonra gerçekleştirilmesinin daha isabetli olacağını" söyledi.

Şeyhülislâm, sadaret kaymakamı, dârüssaade ağası ve öteki musahip ağalar hayretler içinde ve kahırlı nazarlarla Murad Paşa'ya bakıyorlardı. Dârüssaade ağasının, Murad Paşa'nın padişahın babası Sultan İbrahim'in katlindeki rolünü hatırlatması üzerine Sultan Mehmed huzursuz oldu ve toplantıyı dağıttı. Dışarıda saray ağaları, "bir celâliye sahip çıkıyorsun" diyerek Murad Paşa'nın üzerine çullanıp hançerlemek istemişlerse de, Kaptanıderya'nın da hançerini çekip karşı koyması üzerine başarılı olamamışlardır. Peşinden gönderilen bostancılar da Murad Paşa'nın adamlarını aşamamışlardır. Bu sırada Kaptanıderya yüksek sesle, "pâdişâhımızı doğru yoldan çıkarıp hilâf şeylere sevketmenin cezâsını an-karîb görürsüz. Bize vâcib olan hakkı gözetmektir. Pâdişâhımız dilerse tutsun, dilerse tutmasın" diyerek uzaklaştı⁶⁰. Bu olaydan sonra, nikris hastalığını bahane eden Murad Paşa, İpşir Mustafa Paşa gelinceye kadar Divan toplantılarına katılmadı.

Saraydaki bu hâdiselerden haberdar olan Veziriâzam İpşir Mustafa Paşa, İzmit'ten ileriye geçmedi. Şeyhülislâm Ebû Said Mehmed Efendi'ye gönderdiği mektupta, "pâdişâh sarayında vezirlere hançer çekilmesini ve sadâret meselesine müdâhalenin ne demek olduğunu" sordu. Sadrazamın mektubunu, padişah hocası ve vâlide sultanın güvenilir adamı Reyhan Ağa ile vâlide sultana gönderen şeyhülislâm, meselenin nezaketini ve mutlaka İpşir Paşa'ya müdârâ etmenin gereğini belirtince, sadrazama aynı ağa eliyle bir hatt-ı hümayun gönderilerek hemen gelmesi istendi. Sonunda, bizzat İzmit'e giden Reyhan Ağa tarafından ikna edilen İpşir Mustafa Paşa kalabalık maiyetiyle Üsküdar'a geldi. İlk iş olarak nişanlısı Ayşe Sultan'la evlendi ve bazı görev yerlerinde değişiklikler yaptı. Ayşe Sultan'ın sağdıçı Kaptanıderya Kara Murad Paşa idi⁶¹. Yeni Veziriâzam daha sonra rakibi Defterdar Moralı Mustafa Paşa'yı görevinden aldı, bir süre sonra da öldürttü, yandaşlarını ise birer bahane ile bertaraf etti. Eski düşmanlarından Katırcıoğlu, Kaptanıderya Murad Paşa'nın şefaatiyle başını kurtarabildi. Hatta kendisine rakip gördüğü Kara Murad Paşa'yla da uğraşmaya başladı. Zira onun padişaha yakınlığını biliyordu ve bir an önce İstanbul'dan uzaklaştırmak isti-

⁶⁰ Hammer, X, 239.

⁶¹ Abdi Paşa, 23a, 23b.

yordu. Anadolu'dan Üsküdar'a geldiğinde Kaptanpaşa'nın kendisini karşılamayıpından da rahatsız olmuş ve mevcut şüpheleri daha da artmıştı. Bu arada Kaptanpaşa'nın bazı adamlarını da cezalandırmıştı. Büyük Vâlide Kösem Sultan'ın himâyesinde olan Kara Murad Paşa ise, önce müdârâ yolunu seçmiş ve İpşir Paşa'yı ikaz etmişti. Murad Paşa'nın sarayda birçok ihsan-dîdesi ve casusu vardı, dolayısıyla gelişmelerden anında haberdar oluyordu⁶². Venedikliler'e karşı kazandığı son deniz savaşları da şöhretinin artmasına sebep olmuştu. Bir süre önce, padişah tarafından saraya çağrılıp el öptürülmesi ve Sultan Mehmed'in, "göreym seni, donanma umûruna takayyüd eyle. Sene-i sâbıkada vücûda getürdüğün hidmetten ziyâde senden hidmet me'mûl-i hümayûnumdur" sözleriyle taltif edilmesi ününe ün katmıştı. Bu durumdan iyice endişelenen İpşir Mustafa Paşa, Kara Murad Paşa'yı ortadan kaldırmanın yollarını aramaya ve düşmanlığını açığa vurmaya başladı. Fakat sarayda ihsanına mazhar olmuş taraftarı yoktu. Önce tersane gelirlerini kesti ve Murad Paşa'ya, hemen donanma ile İstanbul'dan ayrılmasını emretti. İyi bir politikacı olan ve sarayın, özellikle Büyük Vâlide'nin himayesinde bulunan Murad Paşa ise, hazırlıklara başladığını, ancak defterdarın gerekli harcamalar için para vermediğini söyleyerek işi ağırdan alıyordu. Bunun üzerine İpşir Paşa, "pâdişahdan varup iki kürk giyen, akçeyi dahi bulmak gerektir" dedi ve hemen İstanbul'dan ayrılmasını tekrarladı. Murad Paşa ise, hareket için 400 kese akçeye ihtiyacı olduğunu, yoksa donanmanın yola çıkmasının mümkün olmadığını ifade etti. Bunun üzerine İpşir Paşa, Kaptanıderya'ya, sadrazamlığı zamanında padişahdan borç olarak aldığı 400 kese akçeyi donanma giderlerine sarfetmesini söyleyince, Murad Paşa o parayı fazlasıyla geri ödediğini söyledi, fakat anlaşılmadılar.

Veziriâzâmın uzlaşmaz tutumu karşısında Murad Paşa, elinden geleni yapacağını söyleyerek politikasını değiştirdi ve bütün gücüyle İpşir Mustafa Paşa'yı ortadan kaldırmanın yollarını aramaya başladı. İşe, İpşir Paşa'yla birlikte Üsküdar'a gelen fakat umduklarını bulamayan ve veziriâzâmla araları açılmış olan sipahi ele başarılarını elde etmekle başladı. Bunlardan Kürt Mehmed'i gece yarısı Tersane'ye çağırıp, kendisini ayakta karşılayıp kucakladı ve alnından öptü. İçinde 500 flori bulunan keseyi verip⁶³, şimdilik kahve parası yapmasını söyledikten sonra, kendisine destek olduğu takdirde istediğini yapacağını; veziriâzâmın ahvâl bilmez, dostluk anlamaz biri olduğunu;

⁶² Naima, VI, 75.

⁶³ Aynı eser, VI, 79.

giyabında ona ettiği insanlığı takdir edemediğini, birçok kimseyi mağdur bıraktığını, kimisini öldürttüğünü, şimdi de kendisini hedef aldığını; sipahileri İstanbul'a getirttiği halde yüz üstü bıraktığını ve kendisini donanma ile merkezden uzaklaştırdıktan sonra sipahi ileri gelenlerini ortadan kaldırmaya hazırladığını söyledi. Kaptanpaşa'nın bu sözleri, zaten İpşir Paşa'dan umduklarını bulamayan Kürt Mehmed'in mevcut kuşklarını daha da arttırmıştı; Kara Murad Paşa'ya, yanında olacağını ve bütün sipahilerin desteğini sağlayacağını söyledi ve o gece Üsküdar'a döndü.

Murad Paşa ertesi gece yine Tersane'de, mîrîde malları zayı olan öteki mağdurlarla görüştü ve zâyiatlarını telafi edeceği vaadiyle onların da desteğini aldı. Yeniçeri ocağında sözü etkili olup İpşir'in mağdurlarından emekli yeniçeri ağası Kara Hüseyin Ağa'yı celbetmekle yeniçerilerin de desteğini almakta gecikmeyen Kaptanpaşa öteki mağdurlarla da ittifak ettikten sonra, Büyük Valide'ye haber gönderip, devlete sadık olduğunu, veziriâzamdan hakkında bir yazı gelirse itümad buyurmamasını ve denize açılıncaya kadar kendisinden himayesini eksik etmemesini istedi. Yeniçerilere ne yapmaları gerektiğini söyledikten sonra, güya donanma ile sefere çıkma hazırlıklarıyla meşguliyetini arttırdı ve veziriâzama, birkaç gün içinde hareket edeceğini bildirdi.

Mart başından itibaren Kürt Mehmed, "İpşir'i veziriâzamlıktan düşürürsek, Murad Paşa cümle ricalarımıza müsaade edecek" diyerek Üsküdar'da isyan faaliyetlerini başlattı. Mayıs başlarından itibaren halk arasında, "veziriâzamin, levend ve sipahileri Üsküdar'dan İstanbul'a geçirerek yeniçeri odalarını bastırıp yeniçerileri kırdırtacağı söylentileri çıkmıştı. Bunun üzerine Kethüda Bey kışla kapılarını kapattırmış ve durumu daha vahim hale getirmişti. Bütün bu dedikoduları, ocakla veziriâzamin arasını açmak için Kara Murad Paşa'nın adamları çıkartıyordu. 8 Mayıs 1655 günü Kürt Mehmed önderliğindeki 500 kadar sipahi İstanbul yakasına geçerek Atmeydanı'na geldi ve, "devlet nizâmına ve mezâlimin def'ine dâir söyleyecek sözlerimiz vardır, yeniçeri yoldaşları gelsünler" diyerek yeniçerileri meydana davet etti. Zaten hazır vaziyette olan yeniçeriler odabaşlarına rağmen Atmeydanı'na geldiler. Burada Kürt Mehmed, "yoldaşlar, biz kadîmü'l-eyyâmdan berü yoldaşlar ve karındaşlar iken, mâbeyne münâfık girüp aramızda lâyıq olmayan fesâdlar zuhûr etti. Mezâ-mâ-mezâ biz cümle din karındaşlarıyuz ve pâdişâh kullarıyuz. Hâlâ âlem zulümle şöyle oldu. Öte yaka elden gitti. Bu makule mezâlimi def etmek ve dîn ü devlet umûruna nizâm verilmeğe müte'allik

tedbiri meşverete geldik. Söyleşecek husûslar vardır. Ağalarınız ve zâbitleriniz bunda yoktur. Ma'kulü budur ki, varup sizin ağalarınızı ve zâbitlerinizi evlerinden çıkarup getürelim ve siz varup bizim zâbitlerimizi meydâna getürmek gereksiz" şeklinde bir konuşma yaparak iki güruhu birbirine yaklaştırdı ve çok geçmeden yeniçeriler sipahilerle birleştiler⁶⁴. Böylece isyancıların mevcudu iyice artmış oldu. Bir süre sonra isyana cebeciler ve topçular da katıldı. Bu arada şeyhülislâmı da yanlarına celbeden âsiler, bunun aracılığıyla veziriâzamı da getirtmek istedilerse de, âkıbetini tahmin ettiği için İpşir Mustafa Paşa bu davete icabet etmedi. Âsilerin görünürdeki lideri olan Kürt Mehmed padişaha haber gönderip, İpşir'in katlini istemiş, fakat Sultan Mehmed buna razı olmamıştı. O sırada şehir kapıları kapatılıp giriş çıkış yasaklanmıştı. İsyanın tertipçisi olan Kaptanıderya Murad Paşa, hiçbir şeyle ilgisi yokmuş gibi donanma işleriyle meşguliyetini sürdürüyordu.

Âkıbetinin iyi olmadığını anlayan İpşir Mustafa Paşa bir süre konağına kapandı, âsilerin buraya yürümesi üzerine Üsküdar'a geçmek istedi, fakat bütün iskeleler tuşlanmış olduğundan bunu gerçekleştiremedi. Daha sonra şeyhülislâmı birlikte Topkapı Sarayı'na gitti. Bu arada veziriâzam ve şeyhülislâmın konaklarını yağmalayan âsiler, özellikle Hasan Can'ın oğlu Hoca Sadeddin Efendi'nin ahfadından olan Şeyhülislâm Ebû Said Mehmed Efendi'nin 150 yıldır birikip kendisine intikal eden nefis eşya ve kitaplarını talan ettiler⁶⁵. Âsiler veziriâzam ve şeyhülislâmın öldürülmesinde ısrar ediyorlardı. Yapılan meşveret toplantısında veziriâzam, âsilerin amacının padişaha suikast etmek olduğunu söyleyerek Sancak-ı Şerif'in çıkarılıp altında şehir halkının toplanmasını, bostancıların ve öteki saray muhafızlarının silâhlanmalarını, Üsküdar'daki levendlerin İstanbul yakasına geçirilerek âsilerin hakkından gelinmesini teklif etti. Halbuki isyan doğrudan kendisine yönelikti. Kara Murad Paşa'nın işaretleriyle kul kethüdası, "kulların padişaktan razı olduklarını, sadece veziriâzam ve şeyhülislâmı istemediklerini" söyleyince, hayatından ümidini kesen İpşir Mustafa Paşa sadaret mührünü padişaha teslim etmek zorunda kaldı. Mührü Kara Murad Paşa'ya uzatan Sultan Mehmed, "gel lala, al mührü, seni vezir eyledüm" dedi. Murad Paşa ise yer öpüp, "pâdişâhım ben uhdesinden gelemem, donanma hizmetinde olayım, vüzerâ kullarınızdan bir gayrısına ihsân buyurun" deyip çekimser davrandıysa da, müteakip ısrarlara dayanamayıp sadrazamlığı kabul etti⁶⁶.

⁶⁴ Aynı eser, VI, 83-84.

⁶⁵ Aynı eser, VI, 91.

⁶⁶ Vecihi, 61b; Abdi Paşa, 24a; Naima, VI, 95.

MURAD PAŞA'NIN İKİNCİ SADRAZAMLIĞI VE ÖLÜMÜ

Tertiplediği isyanın sonunda hasmını ortadan kaldırtarak ikinci defa sadrazam olan Kara Murad Paşa çok zor bir durumla karşı karşıya kalmıştı. Zira, mîrîde parası kalanların alacaklarını iade etmeye söz vermişti. Bu yüzden hazineyi kurutmuş ve devleti malî yönden çok zayıflatmıştı. Bu arada İpşir'in adamları mağdur olmuş, bazı mansıplar için verdikleri peşinatlar da gitmişti. Mukataaların sık el değiştirmesinden en büyük zararı ise reâyâ fukarası çekmişti. Revan ve Bağdat seferlerinde kayıtları silinenlerin tekrar sipahi defterine kaydedilmeleri; Tarhuncu Ahmed Paşa'nın hayatı pahasına 25 binlere düşürdüğü sipahi mevcudunun tekrar 55 bine; yine Tarhuncu'nun gayretleriyle 55 bine düşürülen yeniçeri mevcudunun ise 80 binlere çıkarılması devlet hazinesine çok büyük darbe vurmuştu. Öteki kapıkulu ocaklarının mevcudu da aynı şekilde çok kalabalıklaşmıştı. Tarhuncu Ahmed Paşa zamanında bile gelir, giderin altında iken, son durum bu dengesizliği büsbütün bozmuştu. Murad Paşa bu kadar masrafa para yetiştirmekte âciz kalmıştı. Bu arada, bazı tayinler için saray ağalarından sık sık rica tezkireleri geliyor, muhalefet ederse devreye valide sultan ve padişah giriyordu. Ayrıca zorba ileri gelenleri de tayin işlerine karışıyorlar, veziriâzam itiraz ederse, "sen fitne kaldırıp bir alay eşkiyaya veledeş vermekle ve çalık nâmına olan zorba erâzili tashih etmek lâzım mı idi? Kendü kesb-i yedindir" sözleriyle süvari oğullarını askere alıp maaş bağlamasını ve ocaktan kaydı silinenleri tekrar ocağa almasını öne sürerek suçu kendisine atıyorlardı. İstanbul'da çıkardığı fitne ateşi henüz sönmeden, Abaza Hasan önderliğinde Anadolu'da patlak veren isyan Murad Paşa'nın başına ayrı bir gaile açmıştı.

Bütün bu olumsuz gelişmeler üzerine Murad Paşa işin içinden sıyrılmamın yollarını aramaya başladı ve sonunda çareyi hacca gitme bahanesiyle sadareten çekilmekte buldu. Üç ay kadar süren bu ikinci sadrazamlığından 16 Şevval (19 Ağustos) günü istifa etti; arzusu üzerine Şam beylerbeyliğine tayin edildi ve kendisine hacca gitme izni verildi. Yerine kendi tavsiyesiyle çok yaşlı olan Süleyman Paşa getirildi.

Bir rivayete göre Kara Murad Paşa sadaret mührünü kendi arzusuyla bırakmamıştır. Gelirlerin azlığından, giderlerin çokluğundan âciz kalıp tavaşi ağaların ve bütün Enderun halkının rica ve müdahalelerinden bıkararak, hile ile İpşir Paşa'yı ortadan kaldırdığı gibi, bu ağaları da topluca bertaraf etmek istediğinden mührü geri vermeye mecbur bırakılmıştır. Bu arzusunu Şeyhülislâm Hüsâmzade Abdurrahman Efendi'ye açan Murad Paşa, onun sa-

bir ve müdârâ tavsiyesi üzerine şeyhülislâmı azl etmek istemişti. Bunu öğrenen Hüsâmzade ise, veziriâzâmın niyetini padişaha ve valide sultana söylemiş, fakat Murad Paşa gibi, entrika çıkartmakta usta biri hemen azl edilememiştir.

Murad Paşa bir gün padişahın huzurunda, gelir gider dengesizliğini açıp, sık sık işlerine karışan dârüssaâde ağası ile bazı Harem ağalarının saraydan uzaklaştırılmalarını ima etmek istemişti. Halbuki onlar mührü geri almak için önceden padişah, valide sultan ve şeyhülislâm ile anlaşmışlardı. Şeyhülislâm hemen söze başlayıp, "paşa hazretleri, mâdem ki bu hizmetten âciz kaldığını söylüyorsun, pâdişâhımız emâneti istiyorlar, verin, bir başka kullarına teslim etsinler" deyince, Murad Paşa bozulup, "iyi güzel amma, emâneti bir başkasına verseler, yine de tedârük ve tedbîr lâzım değil mi? Bunun da görüülmesi lâzımdır" demişti. Veziriâzâmın bu sözleri üzerine şeyhülislâm, "alınacak tedbîrleri yeni veziriâzâmla görüşsünler, pâdişâh sizin sık şikâyetlerinizden memnun değildir, mührü verin" şeklinde cevap vermişti. Şeyhülislâmın bu sözlerinden sonra Murad Paşa yer öpüp, "pâdişâhım benim dahi arzum hacca gidüp pâdişâhıma duâ etmektir, bana Şam beylerbeyliğini lutfedin" deyip mührü teslim etmek zorunda kalmıştır.

Daha sonra Kara Murad Paşa üç kadırğa⁶⁷ ile deniz yoluyla Şam'a hareket etmiştir. Payas'ta karaya çıkan Murad Paşa, burada rahatsızlanmış; Adana, Sis üzerinden mükârî beygirleriyle karadan Şam'a giderken yolda hastalığı artmış, bir süre Hama'da İmadzâde Arnavut Mehmed Paşa'nın konağında kalmış ve "humma-yı muhrıka"dan Muharrem 1066/Ekim 1655 tarihinde burada ölmüştür⁶⁸. Sadrazamlığı esnasında Mehmed Paşa'nın burada kendisi için türbe yaptırdığını duyunca, "İnşallah oraya hınzır defn etireyim" dediği mezara gömülmüştür⁶⁹.

SONUÇ

Kaynaklarda ümmî fakat zeki, cesur, soğukkanlı, iyi niyetli, cömert, gayretli ve gerektiğinde etkili konuşmasıyla etrafını yönlendirebilen, entrikacı, gaddar ve mağrur, devlet idaresinden pek anlamayan bir kimse olarak nitelenen⁷⁰; iri yapılı oluşundan dolayı "Dev" lakabıyla da anılan Kara Murad

⁶⁷ Naima, VI, 110. Aynı eserin 112. sayfasında üç firkate ile yola çıkıldığından söz edilmektedir.

⁶⁸ Abdi Paşa, 25b.

⁶⁹ Osmanzâde Tâib Ahmed, *Hadikatü'l-vüzerâ*, İstanbul 1271, s. 91; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, III, 78.

⁷⁰ Şeyhî, *Vekayü'l-fudalâ*, I, 599-601; *Sicil-i Osmanî*, IV, 356.

Paşa, her iki sadrazamlığından, aleyhine olan ve hayatına son verebilecek gelişmelerden, zamanında istifa ile kurtulabilmiştir. Segbanbaşı iken Girit'te Serdar Deli Hüseyin Paşa aleyhine gelişen hizipleşmeye katılmamış, fakat merkezdeki hadiseler yüzünden Girit savaşlarına yeterince destek olamamıştır. Birinci sadrazamlığı zamanında Çanakkale Boğazı'nın güney ucunda karşılıklı iki kale yapılması gündeme gelmiş, fakat gelişen dahilî hadiseler yüzünden gerçekleşmemiş, bu kaleler daha sonra inşa edilebilmiştir⁷¹. Kaptanıderyalığı sırasında İpşir Mustafa Paşa aleyhine ocaklıyı tahriki neticesinde daha önce ordudan atılmış süvarilerin tekrar alınmaları yüzünden kapıkulu askerlerinin mevcudu fevkalâde artmıştır. Nitekim Vak'anüvis Naima, Ma'noğlu'ndan naklen, Kara Murad Paşa'nın devleti çok büyük zarara uğrattığını ve affedilmemesi gerektiğini; asker sayısını ve buna bağlı olarak devlet giderlerini çok artırdığını; İstanbul'da başını kurtardıysa da Hama'da kurtaramadığını yazmaktadır⁷². Kaptanı deryalığı esnasında Venedikliler'e karşı başarılı savaşlar yapan Murad Paşa, eşkıya tenkilinde de başarılı olmuş; şayet içki ve sefahati olmayıp iyi bir tahsil görseydi ve etrafına iyi adam seçip, başına buyruk gitmeseydi, devlet için daha yararlı işler yapabileceği söylenebilir.

Kara Murad Paşa'nın İmamı Yekçeşm Ahmed Efendi (Ö. Cumâdelâhire 1119/Aralık 1698) Sahn-ı Semân ve Pîri Paşa medreselerinde müderrislik; Manisa ve Kandıye'de kadılık görevlerinde bulunmuştur⁷³. Murad Paşa'nın damadı Gürcü Mustafa Paşa, yeğeni ise Ağa Mustafa Paşa'dır⁷⁴.

⁷¹ Silâhdar, *Târih*, I, 168.

⁷² *Târih*, VI, 112.

⁷³ Şeyhî, II, 153.

⁷⁴ *Sicill-i Osmani*, IV, 356.

